

УДК 82.09:821.134.2

ТРАНСЦЕНДЕНТНІСТЬ ТІЛЕСНОГО У ТВОРІ Р. П. ДЕ АЙАЛИ «РОМАНИ ПРО УРБАНО ТА СІМОНУ»

Млада Михайлівна Капелюшна

orcid.id 0000-0002-9786-8345

kapel.mlada@gmail.com

аспірант кафедри зарубіжної літератури

Інституту філології

КНУ ім. Т. Г. Шевченка

Анотація. Досліджено відображення у корпоральному вимірі тексту Р. П. Айали набутої тілесності, що безпосередньо позначається на ідентичності персонажа, на її пошуці чи втраті. Розглянуто питання перманентності тендеру з позицій біологічного детермінізму. Проаналізовано парадигми маскулінного та фемінного в культурі доби іспанського модернізму.

Ключові слова: трансцендентність тілесного, тендер, маскуліність, дискурс тілесності.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень. Системний аналіз прозової творчості іспанського письменника-модерніста Р. П. де Айали було розпочато нами у 2017 р. у межах дисертаційного дослідження. Предметом цієї ж розвідки стало відображення у корпоральному вимірі тексту набутої тілесності, що безпосередньо позначається на ідентичності персонажа, її пошуку чи втраті. Звертаючись до аналізу трансцендентності тілесного в іспанській літературі доби модернізму, наголошуємо на змісті концептів тілесності у цій парадигмі.

Актуальність. Таке дослідження з позицій сучасності є актуальним і з огляду на сучасні тенденції утворення численних «боді»-течій, і з огляду на необхідність осмислити ті складові соціокультурного контексту минулого століття, що згодом призвели до радикальних змін та революцій вже у другій його половині.

Виклад основного матеріалу. Американська дослідниця Леслі Адельсон стверджує, що «неможливо уявити історію без тіла» [2, с. 11]. І це дійсно так, адже аналізуючи ставлення до тіла в ту чи іншу епоху, можна зрозуміти і саму добу, її норми моральності, виховання, естетичні уявлення та соціальні шаблони. Власне, ще наприкінці XV – на поч. XVI ст. тілесна природа жінки була одним з важливих предметів аналізу у працях Х. Л. Вівеса «Настанови для жінки-християнки» (1523 р.) або «Ідеальна одружена» Ф. Л. де Леона (1583 р.). Втім домінувало в них догматичне уявлення про жіночість. Всі чесноти жінки були підпорядковані її скромності: «У жінці ніхто не шукатиме красномовства, геніальності,

вміння керувати містами чи запам'ятовувати; єдине, що потрібне від неї, це покірність» [10, с. 85]. Коли ж в Іспанії середини XX ст. франкістський режим так само звернеться до відновлення цінностей Золотої доби, як то непорочність, чистота, посвята себе дому, це буде крок назад з точки зору феміністичного дискурсу, адже жінка буде суттєво обмежена у своїх і так незначних правах.

Твори Р. П. де Айали, які є **об'єктом** нашого аналізу, належать до періоду, коли в Іспанії поч. XX ст. відбувалася справжня наукова революція у ставленні до тіла: її вагомим складовим був зокрема розвиток ендокринології, який очолив відомий лікар та мислитель Грегоріо Мараньйон. Уперше в історії конструктом статі стало не тіло загалом і не його частини, а хімічні речовини, що їх складають: «Навряд чи існує хоч найменша частка в тілі людини, яка б не мала своєї “статі”, як має її тіло в цілому», – стверджував дослідник [8, с. 271]. Ендокринологи запровадили поняття чоловічих та жіночих гормонів, які відповідно контролюють рівень маскуліності та фемінності в організмі, що позначається у зовнішніх проявах. Про тіло в часи раннього модернізму починають говорити відкрито, у численних дослідженнях аналізують зв'язок фізичного та соціального, значної популярності здобувають також ідеї біологічного детермінізму, що їх розвиває Мараньйон. І хоча з позицій XXI ст. підхід, за якого внутрішні органи та зовнішні статеві ознаки мають визначити рід діяльності людини, здається щонайменше суперечливим, на той час це вже було проривом у новий дискурс тілесності. Йдеться не

лише про науковий потенціал цих ідей, а й про значимість таких досліджень для дискурсу тілесності загалом, адже вперше про тіло говоритимуть без його табуїзації чи еротизації. У 1917 р. яскравий представник іспанського авангарду Г. де ла Серна скаже, що «Тіло – це маленький тихий потік мистецтва» [6, с. 9]. Тоді тільки-но вийшов друком його роман-есе «Груди» (1917 р.), але у багатьох його інших творах цього періоду простежується ідея того, що тіло і як матеріальний об'єкт, і як філософський концепт, вимагають переосмислення та зміни підходу. А тому дискурс тілесності набуває активного оприявлення у літературі та мистецтві Іспанії перших декад ХХ ст. Однією з його складових є статеве виховання як ключовий елемент для формування перманентного гендеру.

У багатьох своїх творах Р. П. де Айала звертається до теми тілесності, взаємозв'язку між корпоральним та духовним, а відтак зображує тіло як відзеркалення нашого «Я». Маємо на меті дослідити цей взаємозв'язок в обраному романі, розвиток тіла, що відбувається не лише у відповідності з природними законами та адекватними їм фізичними змінами – воно трансформується водночас з внутрішнім дорослішанням, моральною зрілістю. А тому звернемося до дилогії Р. П. де Айали «Романи про Урбано та Сімону», текст якої був виданий у 1923 р. під назвами «Медовий місяць, гіркий місяць» та «Труди Урбано і Сімони» відповідно. Перша частина твору виявляє ханжество, обмеженість і навіть тиранію доньї Мікаели Кано у вихованні її єдиного сина Урбано. Двоє молодих людей, Урбано та його наречена Сімона, зростають в оточенні, сповненому упереджень та передсудів, які блокують їхнє пізнання істинного життя. Молоді люди не можуть у всій повноті усвідомити своє кохання, а лише частково, інтуїтивно розуміють його. Всі інформаційні канали та коло спілкування для них суворо обмежені, а тому персонажі навіть не здатні здійснити консумацію шлюбу, що змушує їх відчувати себе нещасними та безпорадними. Саме в інституті архаїчного виховання Айала-модерніст вбачає засади конфлікту, джерело помилкових уявлень про людське життя. У «Трудах Урбано і Сімони» відчитуємо інтертекстуальні елементи ще «Дафніса та Хлої» Лонга та «Мандрівки Персилеса і Сигізмунди» Сервантеса, що загострює іронічне викриття проблем тогочасного консервативного виховання в Іспанії. Сучасна Айалі критика, яка дотримувалася консервативних і релігійних поглядів, звинуватила письменника в аморальності, а його текст – навіть

у порнографії [7, с. 10]. Однак, усе своє творче життя Айала засобами іронії та елементами сатири боровся з соціальними вадами свого часу, викривав та висміював невігластво та марновірство простих людей та самовдоволеність вищих класів. Гострою критикою єзуїтських освітніх закладів сповнений роман «А.М.Д.Г.»; «святу трійцю» іспанських чоловіків (бики, політика та жінки) Айала десаκραлізує у своїх есе, оповіданнях, романі «Хуан-Тигр. Лікар своєї честі»; у «Романах про Урбано та Сімону» письменник піддає критиці освітні практики в цілому та статеве виховання і його наслідки зокрема. Аби хоч на фіктивному рівні розірвати це замкнене коло, він веде своїх героїв шляхом пошуку, на якому вони врешті здобудуть свою силу та впевненість, звільняться від забобонів та обмежень. Урбано та Сімона більше не залежатимуть від волі та поглядів інших людей, дістануть своєї самостійності та самості. Так перейнятий критичними мотивами твір набирає філософського спрямування – у ньому йдеться про особисту волю, про боротьбу за право кожної людини власноруч приймати рішення про своє життя, світогляд та тіло, зокрема.

Письменника цікавить відображення у корпоральному вимірі тексту саме набутої тілесності, що безпосередньо позначається на ідентичності персонажа, її пошуку чи втраті. Айала належить до нового покоління митців, прогресивних інтелектуалів, спраглих до експериментів. Тож в його авторській філософії тіло не може викликати сором, відразу чи бажання приховати його. Водночас це і не карнавальна плоть бароко, невтримна та пристрасна. Тіло в текстах Айали, скоріше, є ключем до внутрішнього стану людини, спосіб зрозуміти себе і згодом – частиною само-ідентифікації та демонстрації своєї індивідуальності. Власне тому патріархальний мачо Хуан-Тигр з однойменного роману врешті відкидає суспільні стереотипи і зображає акт годування немовляти груддю, який видається йому найбільшим проявом батьківської любові. Читач оповідання «Сумна Адріана» з циклу Айали «Пуп землі» одразу розуміє, що у молодій родині зникло кохання і немає надії на його повернення, коли бачить Адріану, головну героїню, незмінно незачесаною, змарнілою, у неохайному халаті. Так само й усі події на життєвому шляху персонажів «Романів про Урбано та Сімону» позначаються на їхній тілесності, що ми і прослідкуємо далі.

Перші сторінки роману присвячені доньї Мікаелі, яку вважають одним з найкращих жіночих персонажів Айали, а А. Амороס назвав її образ «справж-

ньою клінічною картиною» [3, с. 326]. У попередніх дослідженнях роману ми представили тиранію цієї жінки, її надмірне почуття власності, а прийняття нею ролі божественного Творця сприймали як травматичний фактор для Урбано та Сімони [див.:1]. Однак, не менш важливою для аналізу є абсолютна відсутність чуттєвості у Мікаели. Це жінка, у якої визрів план виховання ідеального сина, і який вона виконувала холодно та механічно. Її життя іде за точним розрахунком, без емоцій, простих життєвих радощів та фізичних потягів. Їх замінює «сила, щоб пережити подружню ініціацію без відрази та з пасивною покірністю» [4, с. 44; пер. наш – М. К.]. Саме таке її сприйняття сексуального та тілесного стало основою виховання Урбано, відповідно асексуального та безтілесного. У Мікаели спотворене розуміння усього фізичного, вона вважає всіх чоловіків огидними та відразливими. Таке уявлення позначилося не лише у стосунках мати-син, а й у відносинах з її чоловіком, доном Леонсіо. Він повністю підкорений волі дружини і радше боїться, ніж поважає її. Цілком закономірно, що у Леонсіо є коханка на ім'я Марія Єгипетська: «Після довгого подружнього життя під каблуком пихатої, деспотичної, зневажливої і глузливої жінки, [...] ця інша жінка раптом стала найпокірнішим, лагідним, солодким і повним любові створінням» [4, с. 40]. Ці дві жінки – протилежні полюси жіночності, один лякає, інший приваблює. За таким же принципом контрасту вибудований їх опис, адже відносини Кастуло з коханкою набули зовнішнього прояву у зовнішності як Мікаели, так і Марії: «Мікаела швидко схудла і була вже зовсім тонкою; Марія Єгипетська поглядшала миттево, була як масло. Шкіра доньї Мікаели змарніла, у Марії – не поступалася білизною мармуру. Руки доньї Мікаели були шершаві та гарячі, руки Марії – повні, м'які, холодні та вологі» [4, с. 44]. І хоча Мікаела все своє життя не любила і не потребувала нікого, крім сина, усвідомлення нею подружньої зради чоловіка першим проявляється саме ззовні. Згодом, після розорення, відмови сина слідувати її завітам та спроби чоловіка скоїти самогубство, вона стане поступливішою, релігійною, схильною до аскетизму. А доти її деспотизм, зверхність, незламність духу виразно оприявнюються у найбільш показовому епізоді: Мікаела роздягається перед дзеркалом і помічає, що в неї «груди майже зникли. І ще одна більш лякаюча деталь: з'явилися маленькі куштики з волосками-щетинками на грудях. А ще розрослося по підборіддю, на скронях» [4, с. 262]. Чоловічих фізичних ознак стає більше, тіло не може протівитися силі маскулінного

стержня цієї жінки. Та чи жінка вона? З одного боку, їй властиві певна ірраціональність, фанатичність, вона дружина і матір, а також соціально та матеріально залежить від свого чоловіка. З іншого боку, вона сувора, позбавлена чуттєвості, часто викликає страх в оточуючих, у реальності виконує функцію батька Урбано та є головою родини. Тож тілесні зміни – ще один прояв її справжньої сутності, трансцендентність тілесного увиразнює духовне. Розмита статевая приналежність Мікаели зумовлює статево аморфність її сина та обраної йому нареченої.

Г. Мараньйон у своїй праці «Статеве виховання і соціальна диференціація» (1926 р.) стверджував услід за Ч. Дарвіном початкову бісексуальність організму як необхідну рису для виживання. Фізичні та відповідно поведінкові характеристики обох статей присутні від народження в людині, домінуюча стать має розвиватися під дією певних зовнішніх та внутрішніх факторів, найбільшого вираження вона отримує у підлітковий період, час, коли особливо важливо приділити увагу статево вихованню. Мараньйон зазначає: «Безсумнівно, що для будь-якого хлопчика «чоловіче» виховання стимулюватиме розвиток не лише чоловічих звичок, а й [...] постійних анатомічних ознак, [...] перешкоджатиме розвитку жіночих елементів. [...] Дитина неймовірно чутлива до виховного впливу, від нього залежить майбутнє її статевої диференціації» [8, с. 337–338]. П. де Айала підтримує ідею науковця, висвітлює її у своєму романі. Така тенденція спиратися на сучасні наукові розвідки суголосна духу епохи модернізму, коли прогрес став невід'ємною частиною і соціуму, й культури, а літератори різних країн зверталися до теми прогресу як індикатора нової свідомості.

У контексті трансцендентності тілесності так само неоднозначним жіночим персонажем роману є Сімона, тендітна дівчина, яку виховували, як і Урбано, у відриві від реального світу. Єдиним її бажанням, хоча навіть воно було нав'язане їй суспільством, є народити дитину. Ні вона, ні її чоловік у першій частині роману не мають й гадки, що для цього потрібно, окрім того, щоб одружитися. А тому одразу після весілля Сімона вважає себе вагітною, навіть відчуває це, чекає на появу дитини. Її бажання настільки сильне, що тіло теж ніби відповідає на нього. Однак, народжує, а відтак і розбиває мрії дівчини, її служниця Кончона, яка постає у творі символом природності. Вона невихована, неписьменна, часом брутальна, але водночас символізує природну чуттєвість та родючість: Айала не випадково називає її Помоною – давньорим-

ською богинею фруктів та садів. У романі Сімона не народжує не стільки тому, що на той час це було фізично неможливо, стільки тому, що її «Я» ще не було достатньо зрілим для цього. Спершу, як і її чоловік Урбано, вона має пройти ініціацію, пізнати світ і віднайти своє місце у ньому. Наприкінці цього шляху ми бачимо інакше Сімону, несхожу на ту, що «пахуча і ніжна, ... така бліда, ... схожа на фіалку» [4, с. 286]. Тепер це коротко стрижена, схожа на горобчика дівчина, яку всі навколо приймають за брата Урбано. Наче героїня класичних п'єс, тепер вона переодягається у чоловічий одяг і мандрує світом зі своїм чоловіком. Чи все-таки братом?

Шлях Урбано до набуття гендерної ідентичності та її тілесних ознак є більш шаблонним. Після усвідомлення своєї повної неспроможності як чоловіка, юнак вирішує взяти долю у свої руки – «він зібрався стати не чужим проектом, а творцем своєї власної історії», що за пафосом повністю відповідає стереотипу чоловіка, який зробив себе сам [4, с. 292]. Урбано активно займається самоосвітою, читає величезну кількість книжок і в них відкриває для себе новий дивовижний світ, що є доволі іронічно, адже важко уявити, як можна пізнати чуттєвий світ лише за допомогою книжних істин. Однак хлопець не зупиняється на обраному шляху до мужності, а тому дізнавшись, що «справжній» чоловік має забезпечувати свою дружину, він відправляється на пошук роботи – на каменоломню. Та складність, з якою йому дається фізичний труд, яскраво контрастує з задоволенням, яке приносить йому читання, що вкотре підкреслює інакшість Урбано, невідповідність книжковим стандартам маскуліності. Вночі ж Урбано відвідує борделі, щоправда, лише як спостерігач, аби відкрити для себе і цей бік подружнього життя. Врешті хлопець наближається до того ідеалу чоловіка, що й досі панував у консервативній Іспанії: освіченого, самодостатнього, здатного забезпечувати родину [5, с. 456]. А тому гармонічною здається і зміна образу: наївний юнак з частини «Медовий місяць, гіркий місяць» став більш прагматичним молодим чоловіком у «Трудах Урбано та Сімони». Він відправляється на подвиг, – визволяти Сімону з монастиря, хоч його мотивація видається неоднозначною: він робить це заради коханої чи заради ствердження власної маскуліності. Тим не менш, можемо говорити про те, що незважаючи на відсутність статевого виховання у підлітковому віці та гендерну і сексуальну дисфункцію у юнацтві, Урбано зміг набути усіх рис, властивих маскуліності,

що їх вимагав іспанський соціум доби модерну. І хоча за цього процесу він не зазнавав ніяких тілесних змін, набуття та усвідомлення ним свого гендеру після двадцяти років вказує на іманентність цієї ознаки у романі Р. П. де Айяли. Власне тут ми відзначаємо авторську іронію, яка створює баланс і не дає схилитися ані до надмірного комізму, ані до дидактичності у творі. Варто акцентувати увагу на тому, що «Романи про Урбано та Сімону» – це не комічне перепрочитання буколічного «Дафніса та Хлої» і не соціально-моральний трактат. Щасливий фінал твору – це авторська іронічна гра, що лише підкреслює непереконливість змін головних персонажів. Так, він відправляє Урбано та Сімону назустріч великому світові, та чи здатні такі герої прижитися у ньому? У романі показано довгий пошук відповідей та непростий шлях до змін двох молодих людей, але все це буде марним, якщо не зміниться сам світ, у якому вони живуть, у якому жив і письменник. Відтак, фінал роману видається не таким вже й щасливим.

Отже, у творі «Романи про Урбано та Сімону» відзначаємо виразну трансформацію тілесності саме серед жіночих персонажів. Холодна деспотична Мікаела втрачає жіночі фізичні ознаки і набуває чоловічих; Сімона у процесі переходу від невігластва до усвідомлення своєї жіночності перетворюється з квітучої юної дівчини на худорлявого підлітка, більше схожого на хлопця; служниця Кончона, яка уособлює у тексті саму Природу, єдина, хто виконує суто жіночу функцію – народжує дитину, а коханка Леонсіо, оповита його любов'ю, розцвітає і гарнішає. Як не парадоксально, але саме ті, чії голоси ще не були почуті на поч. ХХ ст., отримують вирішальний голос у романі; жінки тут змінюють хід подій у той чи інший бік, скеровують чоловіків, дають життя, як у буквальному, так і символічному сенсі. Критики називали П. де Айялу антифеміністом, тим не менш у «Романах про Урбано та Сімону» жінки врешті заговорили, хоч й із-за спин своїх чоловіків, ба навіть це вже є досягненням у межах консерватизму тогочасної Іспанії [9]. Власне, саме їхні активність, ініціативність, широка гама почуттів, важливість прийнятих рішень та значущість вчинків віддзеркалюються і на фізичному рівні, відгукуються у їхніх тілах.

Нерозривність тілесного та духовного у романі Айяли підпорядкована не лише іронічній грі письменника з відтвореною ним дійсністю, засудженню ним системи освіти та виховання, це частина авторського світогляду, у якому будь-яка людина – це прекрасне

створіння, гармонічне та цілісне, яке заслуговує на те, щоб бути прийнятим та осмисленим у всій своїй

повноті. Саме цієї філософської ідеї не вистачало Іспанії за десятиліття до приходу франкістського режиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капелюшна М. Концепт «маскулінного» в романі «Медовий місяць, гіркий місяць» Р. П. де Айяли / М. Капелюшна // Літературознавчі студії. – Київ, 2017. – Вип. 1 (48), ч. 1. – С. 232-238.
2. Adelson L. A. Making Bodies, Making History. Feminism and German Identity. Lincoln, university of Nebraska Press, 1993. – 197 p.
3. Amoros A. La novela intelectual de Ramón Pérez de Ayala // Gredos. – Madrid, 1972. – 499 p.
4. Ayala R. P. de Las novelas de Urbano y Simona // Alianza, D.L. – Madrid, 1973. – 352 p.
5. Ayo A.A. El amor imposible: el hombre, la mujer y otras ficciones en “Luna de miel, luna de hiel” y “Los trabajos de Urbano y Simona” de Ramón Pérez

- de Ayala // Bulletin of Hispanic Studies. – Liverpool, 2005. – Vol. 82. – №4. – p. 411–546
6. Fernández-Medina N, Truglio M. Modernism and the Avant-garde Body in Spain and Italy // Routledge. – New York, 2016. – 262 p.
7. Lazo L. E. Introducción a “Luna de miel, luna de hiel” // Editorial Arte y Literatura. – La Habana, 1979. – 402 p.
8. Marañón G. Ensayos sobre la vida sexual // Espasa-Calpe. – Madrid, 1972. – 621 p.
9. Solís S. El antifeminismo de Pérez de Ayala // Los Cuadernos del Norte: Revista cultural de la Caja de Ahorros de Asturias. – 1980. – № 2. – 85 p.
10. Vives J. L. The Instruction of a Christian Woman // The University of Chicago Press. – Chicago, 2000. – 343 p.

REFERENCES

1. Kapeliushna M. Koncept «maskulinnoho» v romanі «Medovyi misyac, girkyi misyac» R.P. de Ajaly [The concept of «masculinity» in R. P. de Ayala’s novel «Honeymoon, Bittermoon»]. Kyiv, Literary Studies, 2017. – Issue 1 (48), p. 1. – 304 p. (in Ukrainian).
2. Adelson L. A. Making Bodies, Making History. Feminism and German Identity. Lincoln, university of Nebraska Press, 1993. – 197 p.
3. Amoros A. La novela intelectual de Ramón Pérez de Ayala // Gredos. – Madrid, 1972. – 499 p.
4. Ayala R. P. de Las novelas de Urbano y Simona // Alianza, D.L. – Madrid, 1973. – 352 p.
5. Ayo A.A. El amor imposible: el hombre, la mujer y otras ficciones en “Luna de miel, luna de hiel” y “Los trabajos de Urbano y Simona” de Ramón Pérez

- de Ayala // Bulletin of Hispanic Studies. – Liverpool, 2005. – Vol. 82. – № 4. – p. 411–546
6. Fernández-Medina N, Truglio M. Modernism and the Avant-garde Body in Spain and Italy // Routledge. – New York, 2016. – 262 p.
7. Lazo L. E. Introducción a “Luna de miel, luna de hiel” // Editorial Arte y Literatura. – La Habana, 1979. – 402 p.
8. Marañón G. Ensayos sobre la vida sexual // Espasa-Calpe. – Madrid, 1972. – 621 p.
9. Solís S. El antifeminismo de Pérez de Ayala // Los Cuadernos del Norte: Revista cultural de la Caja de Ahorros de Asturias. – 1980. – № 2. – 85 p.
10. Vives J.L. The Instruction of a Christian Woman // The University of Chicago Press. – Chicago, 2000. – 343 p.

THE TRANSCENDENCE OF CORPORAL IN R.P. DE AYALA’S «THE NOVELS OF URBANO AND SIMONA»

Mlada Kapeliushna

orcid.id 0000-0002-9786-8345

kapel.mlada@gmail.com

PhD student of Department of Foreign Literature

Institute of phylology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Abstract. *The article aims at investigating the reflection in the corporal dimension of acquired physicality in R.P. de Ayala’s novel, the ways in which it directly affects the characters’ identity, the search for or loss of it. The question of the permanence of gender is considered from the standpoint of biological determinism. The paradigm of masculine and feminine in the culture of Spanish modernism is analysed.*

Key words: *transcendence of the corporal, gender, masculinity, discourse of corporeality.*